

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена (академіка) НАПН України Сисоевої Світлани Олександрівни на дисертаційну роботу Галузяка Василя Михайловича **«Теоретичні і методичні засади розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя»**, представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, 01 «Освіта / Педагогіка»

Проблема Вчителя, його професійної підготовки й розвитку, самореалізації у професійній діяльності не втрачає своєї актуальності для педагогічних досліджень. Це пов'язане з тим, що цивілізаційні зміни, технологічний розвиток людства вимагає переорієнтації й адаптації професійних функцій вчителя, підвищення рівня його професійної компетентності, набуття нових компетентностей, посилення уваги до особистісного й професійного розвитку вчителів задля якісної освіти й забезпечення особистісного розвитку школярів, їх становлення як суб'єктів життєтворчості.

Зміна пріоритетів освітнього процесу, його гуманізація, яка передбачає орієнтацію його цілей, змісту, форм і методів на особистість вихованців, гармонізацію їхнього розвитку, сприяння особистісному самовизначенню та самореалізації, переорієнтація на принципи особистісно зорієнтованого підходу актуалізує потребу в учителіві, який відрізняється високим рівнем особистісно-професійної зрілості.

Одним із пріоритетних у підготовці майбутніх педагогів стає завдання цілісного розвитку їх особистості, формування професійно важливих особистісних якостей, індивідуальної професійної Я-концепції, спрямованості на постійне особистісне самовдосконалення та професійну самореалізацію. Важливість цього завдання знайшла відображення в «Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір», де зроблено наголос на необхідності забезпечення професійно-особистісного розвитку майбутніх учителів на засадах особистісної педагогіки.

З огляду на вищезазначене тема, обрана Василем Михайловичем Галузяком для дисертаційного дослідження, є надзвичайно актуальною і своєчасною для вирішення важливої проблеми теорії і методики професійної освіти – розроблення теоретичних і методичних засад системного розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя, підготовки його до успішної професійно-педагогічної діяльності в парадигмі особистісно зорієнтованого підходу.

Структура дисертаційної роботи повністю відповідає вимогам до сучасних дисертацій докторського рівня та не викликає заперечень. Науковий апарат дослідження, поданий у вступі дисертації, сформульовано науково коректно, обґрунтовано актуальність теми дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження, подано концепцію дослідження; сформульовано гіпотезу дослідження; подано етапи організації наукового пошуку; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження; наведено дані про апробацію й упровадження результатів дослідження; публікації, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі автором здійснено науковий аналіз досліджуваної проблеми, розкрито вимоги до особистісно-професійного розвитку вчителя в контексті реформування освітньої галузі в Україні, її намірів щодо входження в Європейський освітній простір; розглянуто методологічні підходи до розуміння сутності особистісного розвитку; проаналізовано психолого-педагогічні дослідження щодо розвитку різних аспектів і типів зрілості вчителя, з'ясовано сутність особистісно-професійної зрілості як інтегральної характеристики професійного становлення вчителя

Варто підкреслити, що автором здійснено всебічний аналіз державних документів, що визначають орієнтири у галузі вищої педагогічної освіти: Державна програма «Вчитель», «Концепція розвитку педагогічної освіти», «Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір», «Стратегія розвитку педагогічної освіти в Україні: концептуальні положення», «Нова українська школа. Концептуальні засади реформи середньої

школи» тощо (С.47–51). Такий аналіз дав змогу з'ясувати основні вимоги до підготовки та особистісного становлення майбутніх учителів та комплекс завдань, які мають важливе значення у контексті дослідження проблеми розвитку особистісно-професійної зрілості майбутніх учителів, зокрема, забезпечення професійно-особистісного розвитку майбутніх педагогів на засадах особистісної педагогіки; запровадження принципу дитиноцентризму та педагогіки партнерства; сприяння формуванню соціально зрілої особистості педагогічного працівника; розвиток інноваційності як способу мислення, мобільності, особистої відповідальності за неперервний професійний саморозвиток, налаштованості на сприйняття нового, здатності до особистого творчого розвитку та впровадження інновацій.

Можна повністю погодитися з автором дисертації щодо розуміння особистісного розвитку як процесу якісних змін у структурі особистості, її самосвідомості, мотиваційно-ціннісній сфері, особистісному потенціалі, а також з важливою для виконання дослідження тезою, що особистісний розвиток відбувається через становлення механізмів опосередковування, вироблення внутрішньої позиції і формування здатності до розвинених форм саморегуляції, що ґрунтуються на довільній мотивації, реалізації цінностей і особистісних смислів (С.66).

Варто підкреслити, що на основі ретельного аналізу об'єктів психолого-педагогічних досліджень, присвячених проблематиці розвитку особистості вчителя (професійна спрямованість, професійна свідомість, професійна самосвідомість, Я-концепція, смислові установки, особистісні якості, креативність, професійне мислення тощо) автором робиться нетривіальний висновок, що попри безумовну важливість виокремлених науковцями особистісних якостей, жодна з них сама по собі не може забезпечити успішну професійну самореалізацію педагога й гарантувати успіх педагогічної діяльності, оскільки необхідний цілісний підхід до розуміння особистісно-професійного становлення вчителя, який набуває інтегрального вияву в феномені особистісно-професійної зрілості.

До вагомих здобутків автора дисертації у цьому розділі варто віднести

комплексний міждисциплінарний аналіз досліджень, присвячених вивченню різних аспектів феномену зрілості, зокрема зрілості майбутніх педагогів: соціальної, громадянської, професійної, особистісної. Такий аналіз дозволив В.М.Галузяку дійти висновку, що особистісно-професійна зрілість є інтегральною характеристикою особистості вчителя як суб'єкта життєдіяльності і професійної діяльності, що має не одновимірну, а багатомірну структуру й інтегрує в собі комплекс взаємопов'язаних рис, а також розкрити сутність особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя як складного інтегрального утворення, що визначає здатність до саморегуляції поведінки й професійної діяльності на основі суб'єктних якостей і сформованої особистісно-професійної позиції.

Автор переконливо доводить, що особистісно-професійна зрілість виступає загальною передумовою ефективності діяльності вчителя, визначає гуманістичну спрямованість його дій і вчинків, здатність до творчої самореалізації і саморозвитку в просторі соціального і професійного буття.

Варто звернути увагу на визначення автором дисертації розуміння розвитку особистісно-професійної зрілості майбутніх учителів (С.104). Правомірно, на наш погляд, такий розвиток розглядається як зумовлений комплексним впливом чинників освітнього середовища педагогічного університету та активності студентів динамічний процес кількісних і якісних змін у структурі їхньої особистості, досягнення внутрішньої цілісності, гармонійності та суб'єктності – здатності до самодетермінації й саморегуляції життєдіяльності і професійної діяльності на основі сформованої особистісно-професійної позиції.

Такий висновок автора закладає теоретико-методологічні підвалини для розроблення проблеми системного розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя.

У другому розділі проаналізовано структуру досліджуваного феномену особистісно-професійної зрілості, виокремлено компоненти, критерії, показники та рівні особистісно-професійної зрілості студентів.

Заслуговує на увагу здійснений В.М. Галузяком ретельний аналіз структури особистісно-професійної зрілості майбутніх учителів на основі виявленої

сутності і особливостей цього феномену. У дисертації докладно розглянуто психологічні та педагогічні підходи до трактування феноменів особистісної та особистісно-професійної зрілості, а також відповідно до принципів системного підходу описано особистісно-професійну зрілість майбутнього вчителя в єдності трьох аспектів: структурного (з'ясування компонентів і взаємозв'язків між ними), функціонального (визначення функцій зрілості) і якісного (виявлення властивостей зрілості).

Автор вперше визначив чотири компоненти особистісно-професійної зрілості (С.123–128), що відображають сформованість відповідних сфер особистості майбутнього вчителя: ціннісно-мотиваційний (ієрархічна структура мотивів і ціннісних орієнтацій); особистісно-диспозиційний (сформованість професійно важливих особистісних якостей); когнітивний (інтелектуальні передумови особистісно-професійної зрілості); функціональний (форми суб'єктної активності, в яких виявляється зрілість особистості).

Науковим здобутком автора є представлення особистісно-професійної зрілості як системної властивості, що забезпечує можливість як найповнішої і ефективнішої реалізації особистісних функцій майбутнього вчителя у процесі життєдіяльності, у тому числі в професійній сфері. Окрім компонентів і функцій особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя автор виокремив і характеризував також її властивості, такі, зокрема, як: множинність, інтегрованість, цілісність, динамічність, незавершеність, неповнота і гетерохронність розвитку.

Визначаючи рівні особистісно-професійної зрілості майбутніх учителів, автор спирався на концепцію розвитку ідентичності, яка становила підґрунтя визначення рівнів розвитку особистісно-професійної зрілості майбутніх учителів: досуб'єктного, перехідного і суб'єктного (С.129–132).

Варто підкреслити, що автором фактично сформульовані вимоги до випускника педагогічного університету, здатного до розвитку особистості учнів в рамках суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Такий висновок можна зробити з того, що суб'єктний рівень особистісно-професійної зрілості співвідноситься зі статусом досягнутої ідентичності, сформованої відносно стабільної професійної позиції. На

думку автора, з чим ми повністю погоджуємося, такі студенти самовизначилися у просторі професійних цінностей, сформували чіткі уявлення про себе як суб'єкта педагогічної діяльності, визначили систему власних пріоритетів, їх відрізняє діалектичне розуміння педагогічних понять, явищ і процесів, цілісна і гармонійна професійна Я-концепція, високий рівень розвитку суб'єктності, самостійності, активності, відповідальності, толерантності, рефлексивності, що забезпечує спроможність до особистісно зорієнтованої педагогічної діяльності, а також постійного особистісно-професійного саморозвитку та самовдосконалення.

Таким чином, автором чітко сформульовано вектор руху у підготовці майбутніх вчителів відповідно до вимог демократичної, дитиноцентрованої освіти. Відзначаємо це як суттєвий науковий доробок автора – В.М. Галузяка.

Взагалі варто відзначити, що характеристики особистісно-професійної зрілості вчителя, запропоновані автором як базові (суб'єктність, рефлексія, толерантність, діалектичне мислення) хоч і розглядалися раніше у педагогічних і психологічних дослідженнях, але у системному об'єднанні вивчаються вперше і, що варто підкреслити – обґрунтовано.

У третьому розділі проаналізовано теоретичні підходи, покладені в основу розробки концепції розвитку особистісно-професійної зрілості майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету.

Абсолютно правомірним, на наш погляд, є те, що автор робить акцент на особистісно зорієнтованому, акмеологічному, компетентнісному й діалогічному підходах, які розглядаються автором як основа створення середовища педагогічного університету для розвитку особистісно-професійної зрілості майбутніх вчителів. Звернення до середовищного підходу в обґрунтуванні педагогічних умов розвитку особистісно-професійної зрілості майбутніх вчителів є виправданим і аргументованим. Саме це складає квінтесенцію третього розділу.

У четвертому розділі виокремлено й обґрунтовано комплекс педагогічних умов, що активізують розвиток особистісно-професійної зрілості становлення студентів педагогічного закладу вищої освіти, а саме: формування творчо-автономного освітнього середовища університету; активізація рефлексивних процесів, які

забезпечують об'єктивацію студентами особистісних якостей і формування активного творчо-перетворювального ставлення до себе, власних професійних установок і способів діяльності; діалогізація педагогічного процесу, пов'язана з трансформацією суперпозиції викладача і позиції студента в особистісно рівноправні позиції учасників педагогічного діалогу; забезпечення суб'єктної позиції студентів в освітньому процесі.

До наукових здобутків п'ятого розділу можна віднести розроблену автором модель системи розвитку особистісно-професійної зрілості майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету (С.281); визначені напрями активізації особистісно-професійного самовизначення майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін; розроблену методику використання діалогічних методів у процесі загальнопедагогічної підготовки студентів; способи і прийоми розвитку діалектичного мислення майбутніх учителів під час вивчення педагогічних дисциплін (С.321–340); розроблену програму тренінгу особистісно-професійної зрілості як інноваційної форми професійної підготовки (С.364).

Варто підкреслити, що автором ґрунтовно розкрито методичні прийоми і принципи активізації особистісно-професійного самовизначення майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін: забезпечення ціннісно-сміслової контекстності змісту навчання, узгодження професійних і особистісних цінностей суб'єктів навчального діалогу, єдність нормативності й альтернативності, довіри і сумніву, забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, інтерактивність і позиційна відкритість у діалозі, рефлексивність суб'єктів навчального діалогу, креативність їх спільної діяльності тощо.

Також В.М. Галузяк значну роль у розвитку особистісно-професійної зрілості майбутніх учителів відводить діалогізації освітнього процесу як на рівні визначення змісту загальнопедагогічної підготовки, так і на рівні організації міжособистісного спілкування викладачів зі студентами, доказово показує особистісно-розвивальний потенціал трьох груп діалогічних методів навчання: методів, що ґрунтуються на внутрішньому діалозі; методів, побудованих на міжособистісному діалозі; методів, що ґрунтуються на полілозі.

Важливо наголосити, що в дисертації представлено не тільки теоретичний аналіз особливостей і розвивальних можливостей вказаних груп методів, але й наведено конкретні приклади їх реалізації у процесі розвитку особистісно-професійної зрілості студентів.

Значним науковим здобутком автора, на наш погляд, є те, що він приділяє особливу увагу розвитку діалектичного професійного мислення майбутніх учителів як когнітивної складової їх особистісно-професійної зрілості, що виявляється в конструктивному ставленні до педагогічних суперечностей, здатності розуміти внутрішню амбівалентність, неоднозначність, ймовірнісний характер і відносність педагогічних процесів та подій тощо (С.341–363). Визначені основні характеристики такого мислення, методи та прийоми його цілеспрямованого розвитку у процесі вивчення педагогічних дисциплін, становлять практичну цінність, тим більше, що вони ґрунтуються на психологічному механізмі провокування когнітивного конфлікту шляхом ознайомлення студентів з альтернативними педагогічними ідеями, позиціями та їх подальшого аналізу й дискусійного обговорення. Підкреслимо, що при розгляді цього питання проявляється глибоке знання автором психологічних процесів мислення та його розвитку.

Викликають також значний інтерес запропоновані прийоми подолання некритично засвоєних студентами педагогічних міфологем, – зокрема, прийоми децентрації, переструктурування, аналітичні прийоми, прийоми введення додаткового змісту та ін., які сприяють розвитку діалектичного педагогічного мислення майбутніх учителів, усвідомленню ними парадоксальності педагогічних процесів, їх іманентної суперечливості, неможливості однозначної оцінки педагогічних засобів без урахування контексту.

Не можна не підкреслити, що важливою складовою розробленої автором системи є педагогічна підтримка розвитку особистісно-професійної зрілості майбутніх учителів, яка передбачає певні конкретні напрями діяльності, а саме: діагностичний; консультаційний; корегувальний; орієнтаційний (С.284–286). Кожен напрям автором детально розкривається.

У шостому розділі представлено діагностично-критеріальний інструментарій експериментальної роботи, інформацію про організацію та методику педагогічного експерименту з перевірки ефективності системи розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя в освітньому середовищі педагогічного університету; розкрито етапи проведення експерименту, кількісний і якісний аналіз ефективності розробленого науково-методичного забезпечення, проаналізовано результати статистичного опрацювання одержаних даних, визначено ефективність розробленої системи розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя в освітньому середовищі педагогічного університету.

Вивчення організації педагогічного експерименту, використаних методик дозволяє нам зробити висновок, що педагогічний експеримент проведений коректно, аналіз результатів формувального експерименту переконує, що розроблена система розвитку особистісно-професійної зрілості майбутніх учителів є ефективною і сприяє реалізації особистісного потенціалу майбутніх учителів, становленню їхньої суб'єктності та професійної ідентичності.

Запропонована В.М. Галузяком методика педагогічної підтримки розвитку особистісно-професійної зрілості студентів забезпечує формування адекватного Я-образу студентів, позитивної самооцінки, впевненості в собі, гуманістичної спрямованості, діалектичного педагогічного мислення, а також активізує становлення професійно важливих особистісних якостей.

Впровадження розробленої методики педагогічної підтримки особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя з відповідним методичним забезпеченням в освітній процес педагогічних університетів також довело її ефективність.

Результати експериментальної роботи підтверджують, що методологія дослідження є адекватною поставленій меті і завданням, а висунута гіпотеза є правильною.

Таким чином, до найвагоміших наукових результатів дослідження, отриманих вперше автором В.М.Галузяком, можна віднести:

– обґрунтування концептуальних засад розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя в процесі підготовки в педагогічному університеті, які включають: обґрунтовану структуру особистісно-професійної зрілості вчителя (компоненти: ціннісно-мотиваційний, особистісно-диспозиційний, когнітивний, функціональний), критерії сформованості та рівні розвитку (досуб'єктний, перехідний, суб'єктний) особистісно-професійної зрілості як інтегрального результату професійного становлення особистості майбутнього вчителя; розроблену модель системи розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя (блоки: цільовий, концептуально-теоретичний, змістово-технологічний і оцінювально-результативний); методику педагогічної підтримки розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя в освітньому середовищі педагогічного університету; принципи розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя в процесі підготовки в педагогічному університеті.

– визначення педагогічних умов розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя у педагогічному університеті: формування творчо-автономного освітнього середовища; активізація рефлексивних процесів у студентів під час навчання; діалогізація педагогічної взаємодії в системі «викладач – студент»; забезпечення суб'єктної позиції студентів в освітньому процесі;

– теоретичне уточнення змісту базових понять дослідження: «особистісна зрілість», «особистісно-професійна зрілість», «методика педагогічної підтримки розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя».

Підкреслимо також вагоме практичне значення дослідження, зокрема опубліковані монографії («Розвиток особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя: теорія і практика»; «Розвиток професійної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів»); розроблені автором навчальні посібники («Педагогіка», «Педагогічна конфліктологія», «Педагогічна діагностика», «Психологія вищої школи»), методичні рекомендації («Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя як суб'єкта інноваційної діяльності») тощо.

Необхідно також відзначити додатки до дисертації, які вміщують наукове, методичне й математично-статистичне супроводження виконаної дослідницької роботи.

Варто також наголосити на активній участі автора у міжнародних, всеукраїнських та інших наукових заходах, що відбулося у широкій апробації матеріалів дослідження. Вагоме значення має впровадження результатів дослідження у діяльність семи закладів освіти, що здійснюють підготовку вчителів.

Зміст автореферату повністю відповідає змісту дисертації.

Варто відзначити довготривалість виконаного дослідження, високу професійно-психологічну культуру автора, значну кількість авторських публікацій за темою дисертації (121), ґрунтовне опрацювання значної кількості джерел (876), з яких 68 – іноземними мовами.

Аналіз публікацій автора засвідчив їхню відповідність вимогам до оприлюднення результатів дослідження. Кількість та види публікацій автора відповідають пп. 1, п.2 Наказу МОН України №1220 від 23 вересня 2019 року «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук».

Відзначаючи високий науковий рівень і фундаментальність виконаного дослідження, самостійність його виконання, оригінальність та завершеність, вважаємо за необхідне зазначити деякі зауваження, дискусійні моменти та побажання.

1. Автором дисертації по суті обґрунтована структура особистісно-професійної зрілості вчителя. Разом з тим, він подає її тільки як розроблені компоненти для майбутнього вчителя, тим самим звужуючи можливість їх використання у більш широкому професійному полі вчителя. Крім того, така структура набула б ще вагомішого значення, якщо б автор показав її зв'язок з професійною компетентністю вчителя або з готовністю випускника педагогічного університету до професійної діяльності.

2. Розвиток особистісно-професійної зрілості вчителя, зокрема й майбутнього, вимагає використання різних форм, методів, засобів і технологій. У зв'язку з цим постає питання, яке місце у цьому процесі займають цифрові технології задля його відповідності цілям глобального сталого розвитку? На наш погляд, це повинно стати одним із подальших напрямів роботи за цією проблематикою.

3. Варто відзначити як позитивне, що автор розглядає методологію дослідження як організацію діяльності, зокрема наукової, що повною мірою відповідає сучасним науковим підходам. Разом з тим, для роботи докторського рівня вважаємо за необхідне окреме (від наукової новизни) подання у вступі теоретичного значення дослідження, більш чіткого розведення понять: «концепція дослідження» та «концепція розвитку», «констатувальний етап педагогічного експерименту» та «вивчення сучасного стану», «модель» і «моделювання системи».

4. У дисертації присутні мовленнєві та стилістичні огріхи. Також не всі рисунки та таблиці супроводжуються посиланнями на джерело запозичення або самостійність виконання.

Висновок.

Дисертація **Галузяка Василя Михайловича** «Теоретичні і методичні засади розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя» є самостійним завершеним оригінальним науковим дослідженням актуальної проблеми теорії та методики професійної освіти щодо комплексного обґрунтування теоретичних і методичних засад системи розвитку особистісно-професійної зрілості майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету.

Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті, належно розкрито й обґрунтовано у рукописі дисертації, повною мірою висвітлено у публікаціях; презентовано науковій і педагогічній громаді на науково-практичних конференціях різних рівнів, широко впроваджено.

Враховуючи актуальність розробленої проблеми для модернізації

професійної підготовки вчителя відповідно до сучасних вимог, фундаментальний і міждисциплінарний характер виконаного дослідження, наукову новизну, достовірність і практичне значення результатів дослідження, обґрунтованість висновків, можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Галузяка Василя Михайловича **«Теоретичні і методичні засади розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя»** відповідає вимогам пунктів 9,11,12,13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами та доповненнями відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. щодо докторських дисертацій), а його автор – **Галузяк Василь Михайлович** – заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю: 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти», 01 «Освіта / Педагогіка».

30 серпня 2021 року

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) Національної академії
педагогічних наук України

С.О. Сисоєва

Одноручний підпис *Сисоєвої С.О.*
стверджую
Начальник загального відділу
Національної академії педагогічних
наук України *Сисоєвої С.О.*